

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 42 Volume: 9 Issue: 42

Şubat 2016 February 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

KÜLTEPE'DEN İKİ YENİ PROSOPOGRAFİK MEKTUP: BİR ANNENİN OĞLUNU EVLENDİRME ÇABASI

TWO NEW PROSOPOGRAPHICAL LETTER FROM KÜLTEPE: THE EFFORT OF A MOTHER TO MATCH HER SON

Hakan EROL*

Öz

Kültepe-Kaniş'te ortaya çıkarılan çivi yazılı tabletlerin tamamına yakını Asurlu tüccarların ticarî faaliyetleriyle ilgilidir. Ancak bu belgeler, Anadolu'nun en eski tarihi dönemin sadece ticarî yönünün değil, sosyal, siyasî, kültürel vb. yönlerinin de aydınlatılmasını sağlayan yegâne yazılı kaynaklardır. Özellikle aile içi yazışmalar ve daha çok da kadınlar tarafından gönderilmiş duygu yüklü mektuplar, dönemin sosyal ve kültürel özelliklerini, aile hukukunu, gelenek ve göreneklerini öğrenebilmemiz bakımından son derece önemlidir. Burada tanıttığımız belgeler de muhtemelen Asur'da yaşayan İstar-lamassî'nin Kaniş'teki oğlu Amur-ilî'ye yazdığı prosopografik mektuplardır. İstar-lamassî'nin, oğlunu, *sadece* onun için bekletilen bir kızla evlenmesi için cesaretlendirdiği anlaşılmaktadır. Belgeler, Eski Asur toplumunda erken yaşta nişanlanma ve çeyiz ya da drahoma gelenekleri konusunda da önemli kanıtlar içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültepe Metinleri, Sosyal hayat, Evlenme, Çeyiz.

Abstract

Almost all of the cuneiform texts found at Kültepe are related to the commercial activities of Assyrian traders. Nevertheless, these documents are the sole recourses not only for enlightening the trading but also the social, political, cultural etc. aspects of the earliest historical period of Anatolia. Especially the family correspondences, mainly the emotional letters sent frequently by the women, are rather important for understanding of the social and cultural features such as domestic relations, traditions and customs of the era. The documents which are being introduced in this paper are prosopographical letters from İstar-lamassî, living in Asur, to her son Amur-ilî in Kaniş. It is observed from her letters that she encouraged his son to marry a girl who was withheld *only* for him. The tablets contain also important evidences about the traditions of betrothal in young age and the dowry practice in Old Assyrian society.

Keywords: Kültepe Texts, Social life, Marriage, Dowry.

Giriş

Anadolu MÖ 2. binyılın başlarında tarihî devirlere girmiştir. Günümüz Irak'ının kuzeyinde, modern Musul kentinin yaklaşık 90 km güneyinde bulunan antik Asur şehrinin tüccar sakinleri, özellikle Orta Anadolu ve Kuzey Suriye'deki 40 kadar şehirde koloni merkezleri ve istasyonlar kurarak Anadolu'da sistemli ve kapsamlı bir koloni ticareti yürütmüşlerdir. Asurlu tüccarlar Anadolu'ya sadece ticaretin temel malları olan kalay ve kumaşları taşımamışlar, aynı zamanda, başta yazı olmak üzere, Mezopotamya ve Sami kültürünü de beraberlerinde getirmişlerdir. Asurlu tüccarların, Anadolu'daki iki asırdan fazla süren varlıkları sayesinde, Anadolu'nun bu ilk tarihi dönemleri hakkında oldukça geniş bilgi edinebilmekteyiz. Asur kolonilerinin merkezi olan Kültepe-Kaniş'teki aşağı şehirde (*kārum*) şimdiye kadar yapılan kazılarda yaklaşık 23500 çivi yazılı Eski Asurca belge ele geçmiştir.¹ Bu belgelerin çok büyük bir kısmı Asurlu tüccarların kişisel arşivlerini muhafaza ettikleri evlerinde bulunmuştur. Belgeler, sahiplerinin meslekleri gereği, doğal olarak ticarî içeriklidir. Ancak belgelerin yazarları, zaman zaman kendi faaliyetlerini olumlu ya da olumsuz şekilde etkileyen siyasî, dinî, toplumsal, hukukî vb. konulardan da bahsederek, dönemin özelliklerinin birçok yönden aydınlatılmasını sağlamışlardır.

Anadolu'nun bu ilk tarihî devrinin toplumsal yapısı, gelenek, görenek ve âdetlerini öğrenebildiğimiz tablet gruplarından belki de en önemlisi aile bireyleri arasında yazılmış mektuplardır.² Özellikle Anadolu'daki kolonilerde yerleşen Asurlu tüccarların, geride, memleketlerinde bıraktıkları zevceleri, kızları ya da kız kardeşleri, yani kadınlar tarafından yazılmış duygu yüklü mektuplar,³ sadece bu eski çağlardaki

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü.

¹ Michel, 2003

² Aile bireyleri arasında yapılan yazışmalar ve özellikle kadınlar tarafından gönderilen mektuplara örnekler (s. 419-511) için bkz. Michel, 2001.

³ 1962 yılı arşiv sahibi Uşur-ša-İstar'ın kız kardeşi Şimat-Suen'in kocası Mannum-kî-Aşşur'a yazdığı mektup Kt n/k 720, kadınların sitem ve kızgınlık dolu yazışmalarına güzel bir örnektir: ⁷⁻¹¹ Şimdi, Aşşur-malik sana geldiğinde benim halimi sormadın ve benim ne durumda olduğumu bilmiyorsun! Şimdi kederi(mî) çıkarıp atıyorum (derdimi sana anlatıyorum): ¹²⁻¹⁶ Ben sana ne yaptım? Kalbim suçumu niçin bilmiyor? Sıkıntı ve belirsizlik içinde hem endişelendim hem de üzüldüm. ¹⁶⁻¹⁹ Senin kızını besledim ve onu korudum. O (ise) bana karşı geldi ve (şimdi) *işarum*'da oturmaktadır. ¹⁹⁻²³ Oğulların kız kardeşlerine senin gümüşünden devamlı olarak

aile yapısı ve ilişkileri hakkında bilgi vermezler, aynı zamanda bireylerin ruh halleri ve kişilikleri hakkında da fikir sahibi olmamızı sağlarlar (Çeçen, 1999: 61). Hatta zaman zaman Asur'daki erkekler de Kaniş'teki yakınlarına duygusal ifadeler içeren mektuplar göndermişlerdir.⁴

Burada tanıttığımız, Kültepe kazılarının yazılı belge bakımından en verimli sezonu olan 1962'de ortaya çıkarılmış Uşur-ša-İstar arşivine ait metinler de, konusu bakımından önemli prosopografik belgelerdir.⁵ Mektuplardaki ifadelerden anlaşıldığına göre, Bayan İstar-lamassî, oğlu Amur-ili'yi evlenmesi için teşvik ederek onu cesaretlendirmektedir.

1. Kt n/k 1141 (165-1140-64)

İlk olarak ele aldığımız mektupta, İstar-lamassî, muhtemelen evlilik çağındaki bir kızın, Amur-ili için *bekletildiği* ve belki de söz konusu kız ile evlenmesi karşılığında Amur-ili'ye gümüş ve altın ödeme sözü verildiği yönünde duyumlar aldığını belirterek, oğlunun söz konusu kızla evlenmesini ve onu kendisine, muhtemelen Asur'a göndermesini istemektedir. Anlaşılan mektubun her iki muhatabı da konuya önceden vâkıftır. Bu nedenle, mektupta ne evlenilmesi istenen kızın adı ne de kızı Amur-ili için bekleten, muhtemelen onun ailesi olan şahısların isimleri verilmektedir. Metnin transkripsiyonu ve tercümesi şöyledir:

Ö.y.	1	<i>um-ma İstar-lá-<ma>-sí</i> <i>a-na A-mur-DİNGİR</i> <i>qí-bi₄-ma</i> <i>áš-ta-na-me-ma a-ma-kam?</i>
	5	<i>a-ša-tám</i> <i>ú-kâ-lu-ni-kum</i> <i>ù KÜ.B. ù KU.Kİ</i> <i>e-dí-nim iq-bi-ú=ni-kum</i> <i>me-er-i /</i>
A.k.	10	<i>a-ta a-na</i> <i>i-a-tí</i>
A.y.		<i>lá ta-pá-lá-ah</i> <i>KÜ.B. ù KÜ.Kİ</i> <i>ša iq-bi₄-ú-ni-ku-ni</i>
	15	<i>qá-at-kà pá-ni-ša=am</i> <i>lu-ša-aš-bi₄-tù-ma</i> <i>ù me-er-a-sú-nu</i> <i>a-hu-uz-ma</i> <i>ù ri-id-a-ší</i>
Ü.k.	20	<i>a-pu-tum mi-ma</i> <i>lá tù-ša-hu-sí?</i>
S.k.		<i>a-hu-sí-ma ri-id-a=ší</i>

Tercüme: ¹⁻³⁾ İstar-lamassî şöyle (söyler): Amur-ili'ye söyle! ⁴⁻⁸⁾ Devamlı olarak işitiyorum ki, orada *zevceyi* senin için tutmuşlar ve gümüş ya da altını *sadece* sana söz vermişler. ⁹⁻¹²⁾ Sen oğlumsun; benim için korkma! ¹³⁻¹⁹⁾ Sana söz verdikleri gümüşü ve altını senin önceki payın (için) tutsunlar ve sen onların kızıyla evlen ve onu bana gönder! ²⁰⁻²²⁾ Lütfen, hiçbir şekilde onu (*başkası ile*) *evlendirme* (= *başkasıyla evlenmesin*). Onunla evlen ve onu bana gönder!

1.2. Belgenin Filolojik Açıklamaları:

St. 5: *a-ša-tám: aššatum* "erkeğin eşi, zevce" anlamına gelmektedir (CAD A/II, s. 462) ve çivi yazılı literatürün bütün devirlerinde bu anlamda kullanılmıştır. Ancak iki ayrı Kültepe metninde kelimenin

gönderiyorlar fakat benimle hiç ilgilenmiyorlar. ²³⁻²⁶⁾ Bugün Şumi-abiya'nın karısı senin evinde oturmaktadır ve onun oğulları mirasçılar (gibi para) harcıyorlar ki ben yaşayanın karısıyım (sen henüz ölmedin). Merhamet bekliyorum. ³¹⁻³⁷⁾ Ben kime başvurayım? Bugün, senin oğullarının senin kızlarına devamlı olarak gönderdikleri senin kendi gümüşünle, senin kızın Şumî-abiya'nın oğlu Aššur-ennam için (bir) oğul büyütüyor, ayrıca senin kız kardeşin iki kız çocuğu büyüttü. ⁴¹⁻⁴⁴⁾ (Şimdi) boş bir kilerde oturmaktayım. ⁴²⁻⁴⁴⁾ Niçin beni dikkate almıyorsun? Kalbime sıkıntı girmiş[tir]. Bana destek olacak arkadaşım yok. Kalk ve buraya [gel]. (Erol, 2010: 276-277.)

⁴⁾ Örneğin Asur'daki Aššur-idi Kaniş'teki oğlu Aššur-nādā'ya gönderdiği mektubunda şunları yazmıştır: TC 3, 93: ¹⁻²⁾ Aššur-idi şöyle söyler: Aššur-nādā'ya söyle! ³⁻⁴⁾ Buraya geldin ve beş ya da altı kez sözünü tutmadın! ⁵⁻⁷⁾ Hatta tanrı Aššur'un ve tanrıça Aššuritum'un silahları seni vurduğu halde sen sözünü tutmadın! ⁷⁻¹¹⁾ Sen şöyle söyledin: "(Tanrılar) tanrıların sözlerini insanlığın üzerine yerleştireni gözetinler!" ¹¹⁾ Sen şimdiye kadar çıkmadın. ¹²⁻¹³⁾ Senin çocukların fakirliğe sürüklendiler. ¹⁴⁻¹⁷⁾ Kendi derdinle (bana) sıkıntı verdin, ancak ben çocukların derdiyle deretleniyorum. ¹⁷⁻²²⁾ Tanrı Aššur ve tanrıça Aššuritum, "o kalbinde kötülük konuşuyor; onun düşünceleri sana karşı dostça değil; onun elleri geri çevrilmiştir" diyerek senin (hakkında) devamlı olarak bilgilendiriyorlar. ²⁶⁻²⁷⁾ ... Tanrılar şöyle (söyledi): "Bizim emirlerimize (itaat etmeyi) reddetti". ²⁸⁻³¹⁾ Lütfen! Tanrıların emirlerine itaat et! Eğer itaat etmezsen mahvolursun. ³¹⁻³⁶⁾ Önceden çok sinirlenmiştim; sen de bunu biliyorsun. (Fakat kendime) şöyle dedim: "Şimdiye kadar gecikti, fakat tanrıların sözlerini işitecek (ve) senin kalbini (artık) kırmayacak". (Tercüme için ayrıca bkz Larsen, 2002: 21-22.)

⁵⁾ Yayım hakkı üzerinde olan bu belgeleri yayımlamama izin veren Hocam Sahil Çeçen'e teşekkür ederim.

“evliliğe hazır kız” karşılığında kullanıldığı açıktır. Örneğin, Asurlu tüccarlar Pilah-İstar ve Amur-Aşşur arasındaki bir meselenin görüşüldüğü mahkeme tutanağı olan Kt 88/k 625 şu ifadeler kayıtlıdır: ³⁾ *um-ma Pi-lá-ah-İstar-ma* ⁴⁾ *a-na abi₄-a pi-kà* ⁵⁾ *ta-dí-in ba-a-am* ⁶⁾ *a-ša-at-kà a-hu-uz* ⁷⁾ *um-ma A-mur-İstar-ma* ⁸⁾ *a-na a-bi-kà pi-i* ⁹⁾ *lu a-dí-in-ma* ¹⁰⁾ *ki-ma e-ma-e* ¹¹⁾ [*iš*]-*ra-am a-na* ¹²⁾ *qá-áb-li-a* ¹³⁾ *lá ta-dí-na-nim* ¹⁴⁾ *ù a-hi-a lá ta-sí-a* ¹⁵⁾ *u₄-mu-ú im-tù-ma* ¹⁶⁾ *áš-tí-áb-ma ša-ni-tám* ¹⁷⁾ DUMU.SAL A-šûr a-ta-ha-az ¹⁸⁾ *a-ha-at-kà ú-lá* ¹⁹⁾ *a-ha-az ...* “Pilah-İstar şöyle söyledi: ‘Babama söz vermiştin. Gel ve nişanlıyla evlen!’ Amur-İstar şöyle cevap verdi: ‘Babama gerçekten söz vermiştim, fakat sen kayın birader olarak belim(e sarmam) için kuşağı bana vermedin. Ayrıca, kardeşimi de (törene?) davet etmedin. Günler azaldı ve ben de yaşlandım. Bu yüzden Asurlu başka bir kızla evlendim. Senin kız kardeşinle evlenmeyeceğim. ...’” (Sever, 1992: 670-672). Görüldüğü üzere, önceden verilen bir söz gereğince, evlenilmesi istenen kız “eş, zevce” anlamındaki *aššatum* kelimesi ile tanımlanmış olsa da “sözlü, nişanlı” ya da başka bir ihtimalle “beşik kertmesi”⁶ karşılığında kullanılmış olmalıdır. Kelimenin, aşağıda değineceğimiz Kt n/k 1138’de de bu anlamda kullanıldığı söylenebilir.

St. 8: *e-dí-nim*: Bu terim, Kültepe metinlerinde geçen herhangi bir kelimeyle ilişkilendirilememektedir. Ancak Eski Asur dönemi belgelerinde “tek, yalnız” anlamındaki (*w*)*ēdum* (CAD E, s. 36a) ile aynı köke sahip, (*w*)*ēdēnū* “sadece, yalnız, tek” (CAD E, s. 27b) kelimesiyle ilgili olmalıdır.

St. 15: *pá-ni-ša-am*: Bu kelime için CDA, s. 263a ve AHW, s. 818b’de “ilk” anlamı verilmiştir. Fakat kelime, CAD P, s. 82a’da “yakında; kısa zaman içinde” karşılığında alınmıştır. Bir zarf olduğu anlaşılan bu terimin metnimizdeki geçişinin de, “ilk, önceki” anlamlarında değerlendirilmesi gerekir.

St. 21: *lá tü-ša-hu-si?*: Fiili oluşturan son işaretin okunması oldukça zordur. Bu işaretin *-sí* olarak alınması durumunda, buradaki fiil, metnin aksına da uygun şekilde, “almak, evlenmek” anlamındaki *ahāzu*’nun, III. kalıpta “evlendirmek” anlamına gelen *šuhhuzu* mastarı ile ilişkilendirilebilir.

2. Kt n/k 1247 (165-1246-64)

Yukarıdaki mektupla aynı konunun ele alındığı bu belgede, İstar-lamassī, yine Amur-ilī için bekletilen, ismini vermediği bir kızdaki haberdar olduğunu tekrarlamaktadır. Bu mektupta, Amur-ilī’ye ödeme sözü verilen gümüş ile altının miktarı da belirtilmiştir. Bahsi geçen gümüş ve altın miktarları, değer bakımından birbirlerinden farklıdır.⁷ Bu nedenle, Amur-ilī’ye, belki de kız ile evlenmesi karşılığında gümüş dışında bir miktar da altın verileceği anlaşılmaktadır. İstar-lamassī bu mektubunda kız ile evlenmesi konusunda Amur-ilī’ye telkinde bulunmamaktadır. Ancak onun için tutulan gümüş ve altını alarak kendisinin bulunduğu yere gelmesini, bu para ile babasının borcunu ödemesini ve evlendiği kızın da kendisinin yayında oturmasını istemektedir. Belgede ayrıca, Eski Asur tabletlerinde örneğine çok az rastlanan duygusal ifadeler de bulunmaktadır. Mektubun transkripsiyon ve tercümesi şöyledir:

Ö.y. 1 *um-ma İstar-lá-ma-sí-ma* [*a-n*]a A-mur=DİNGİR
qí-bi-ma áš-ta-na-me-[ma]
a-ma-kam a-ša-tám ‘*ú*’-*kà*-‘*lu*’-*ni*=‘*kum*’
2 2/3 *ma-na* 5 ‘GÍN KÜ’.BABBAR *ù* 4 1/2 = GÍN
5 KÜ.KÍ *ú-kà-lu*-[*ni*?-*kum*?]
KÜ.BABBAR *ù* KÜ.KÍ / [*l*]e-*qé-ma*
al-kam-ma / *a-na hu-bu-ul*
a-bi-kà šu-qúl-ma / *ù a-am*‘(met. *mì*)-*tum*
i-na ki-ša-dí-a / *lu wa-áš-ba-at*
10 *ù-ul* KÜ.BABBAR
ra-a-am / *ù-ul*
A.k. *ki-šar-ša-am*
A.y. *ra-a-am*
DİNGİR^{lu-um} / *i-té-dí-kà*
15 *šú-ha-ar-tám e lá tár-deš=a-am*
ša a-šar KÜ.BABBAR
ú KÜ.KÍ *ú-kà-lu-ni-ku-ni*
e ta-aq-bi um-ma a-ta-ma
i-na ší-ik-ri-‘a’

⁶ Kt i/k 120 numaralı mahkeme kaydı, Eski Asur Devri toplumsal hayatındaki “beşik kertmesi” uygulamasıyla ilgili önemli bir belgedir. Asurlu şahıslar Ahu-waqar ile Zuba arasındaki meselenin ele alındığı belgede şu ifadeler kayıtlıdır: ³⁾ *um-ma A-hu-wa-qar-ma* ⁴⁾ *a-na Zu-ba-ma a-ha-tí* ⁵⁾ *ir-tí-bi₄ ba-a-am* ⁶⁾ *a-ha-tí i-na Kà-ni-iš* ⁷⁾ *a-hu-uz um-ma Zu-ba-ma* ⁸⁾ [*l*]u *tü-ší-ib* ⁹⁾ [*u*]m-ma A-hu-wa-qar-ma ¹⁰⁾ [*i*]-na Kà-ni-iš ¹¹⁾ [*dí-i*]n *kà-ri-im dí-šu* ¹²⁾ *šē-ep-kà ru-qá-at* ¹³⁾ *a-dí ma-tí a-ha-tí* ¹⁴⁾ *lu tü-ší-ib* ¹⁵⁾ *um-ma Zu-ba-ma a-lik* ¹⁶⁾ *a-ha-at-kà a-šar* ¹⁷⁾ *li-bi-kà a-na mu-tim* ¹⁸⁾ *dí-in ...* “Ahuwaqar Zuba’ya şöyle (söyledi): ‘Kız kardeşim büyüdü. Buraya gel (ve) kız kardeşimle Kaniš’te evlen!’ Zuba şöyle (cevap verdi): ‘Otursun’. Ahuwaqar şöyle (söyledi): ‘Kaniš’te (alınan) *kārum*’un kararı açıktır. Sen uzaktasın. Kız kardeşim ne zamana kadar oturacak?’ Zuba şöyle (cevap verdi): ‘Git! Kız kardeşini istediğin yerde kocaya ver!’” (Balkan, 1986: 4-5).

⁷ Kültepe metinlerinden edinilen bilgilere göre, Asur’da 1 *šeql* altın, değer bakımından, ortalama 8 *šeql* gümüşe karşılık gelmektedir.

Tercüme: ¹⁻²⁾ İstar-lamassî şöyle (söyler): Amur-ilî'ye söyle! ²⁻³⁾ Devamlı olarak işitiyorum ki orada zevceyi senin için tutmuşlar. ⁴⁻⁵⁾ 2 2/3 *šeql* gümüşü ve 4 ½ *šeql* altını (da) senin için tutmuşlar. ⁶⁻⁹⁾ Gümüşü ve altını al ve buraya gelip babanın borcu için öde ve cariye (de) benim yanımda otursun. ¹⁰⁻¹³⁾ Ya gümüşü sev ya da hapishaneyi sev! ¹⁴⁾ Tanrı seni biliyor. ¹⁵⁾ Kızı kesinlikle buraya gönder! ¹⁶⁻¹⁸⁾ Gümüşü ve altını senin için tuttukları yer konusunda konuşmamalısın! ¹⁸⁻²¹⁾ Sen, "bu sözleri sarhoşken söyledim" de!

2.1. Belgenin Filolojik Açıklamaları:

St. 9: *i-na ki-ša-dí-a*: Bu kelimeyi "boyun; (nehir, ırmak, kanal, deniz vb. için) kenar, kıyı, yan" anlamları verilen (CAD K, s. 446a) *kišādum* ile ilişkilendiriyoruz. Ancak bildiğimiz kadarıyla bu terim, Kültepe belgelerinde ya da diğer çivi yazılı litaretürde bir insan ile irtibatlı olarak, "birisinin yanı" anlamında geçmemiştir. Metnimizde bu kelimenin yerine, Kültepe belgelerinde de sıkça karşılaşılan, "kenar, taraf; yardım, destek" anlamlarındaki *šahātum* (CAD Š/I, s. 81b) teriminin kullanılması beklenirdi.

St. 19: *i-na ši-ik-ri-'a'*: *šikarum* şeklinde de yazılan *šikrum* "bira, mayalanmış alkollü içecek" anlamına gelmektedir (CAD Š/II, s. 420a). Metnimizde kelimenin "içkili, sarhoş" anlamında kullanıldığı açıktır. *šik(a)rum'*un, Kültepe'de bu anlamda kullanımına başka örnekler için bkz. Decksen 2014: 61-62.

3. Uşur-ša-İstar Arşivi ve Belgelerdeki Şahıs İsimleri:

1962 yılında keşfedilen, iki binden fazla tablet ile Kültepe'de ortaya çıkarılan en büyük arşiv olan Uşur-ša-İstar arşivindeki belgelerin büyük bir kısmı okunmuş, birçoğunun tercümesi yapılmış, hatta konuları bakımından önemli görülen onlarca metin çeşitli makale ve kitaplarda yayımlanmıştır. Ancak arşiv sahibi aileyi, bu ailenin ticarî aktivitelerini, diğer aile firmalarıyla ilişkilerini, yerel ya da Asur otoriteleriyle bağlantılarını vs. ortaya çıkaracak detaylı bir arşivsel çalışma henüz yapılmamıştır. Bununla birlikte, Uşur-ša-İstar ve ailesiyle ilgili, gerek arşiv belgelerinden gerekse daha önce yayımlanmış diğer Kültepe metinlerinden, yüzeysel de olsa, bazı bilgiler edinilebilmekte, ailenin üyelerinden birçoğu belirlenebilmektedir. Buna göre, Uşur-ša-İstar Aşşur-imitti'nin oğlu Amur-ilî'nin torunudur. İdin-Aşşur, Huniya, İkün-piya ve Kulumaya? onun erkek kardeşleri; Akadiya, Şimat-Suen ve Lamassātum? ise kız kardeşleridir. Uşur-ša-İstar'ın Amur-ilî ve Puzur-ilî adında oğulları ve ismini bilmediğimiz en ez bir kızı vardır (Dercksen, 1996: 140-141; Çeçen, 1999: 60; Gökçek, 2002: 68-69). Tüccarın eşinin adı ise tespit edilememektedir. Ancak Aşşur-imitti bir mektubunda (Kt n/k 1138) oğlu Uşur-ša-İstar'a şöyle yazmaktadır: ³⁻⁹⁾ "Senin zevcen hakkında; Aşşur-bēl-awātım'e ve sana (daha önce) şöyle yazdım: Eğer onunla evleneceksen, onun babasıyla birlikte buraya gel ve onunla evlen. Eğer buraya gelmezsen onunla evlenemezsin ¹⁴⁻¹⁶⁾ Eğer nişanlın (yeterince) büyümemişse benim kardeşim değilsin" (Günbattı, 1990: 127). Belgeden anlaşıldığına göre, Uşur-ša-İstar da çocuk yaşta bir kız ile önceden nişanlanmıştır. Fakat belki de sonradan onun karısı ve çocuklarının annesi olacak bu kızın adı mektupta belirtilmemiştir.

Burada tanıttığımız belgelerdeki, evlenmesi için cesaretlendirilen Amur-ilî'nin, Uşur-ša-İstar'ın oğullarından birinin de adı olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Belgelerdeki ifadeler, mektubun yazarı İstar-lamassî'nin büyük olasılıkla Amur-ilî'nin annesi olduğuna işaret etmektedir. İstar-lamassî Kültepe metinlerinde oldukça çok karşılaşılan bir isimdir.⁸ Uşur-ša-İstar arşivinde adı sıkça geçen ve tespit edebildiğimiz kadarıyla, kendisine gönderilen ya da alıcısı olduğu 10'dan fazla mektup bulunan bu kadının, aile içinde önemli bir figür olduğu anlaşılmaktadır. Belgelerde her ne kadar açık bir delil bulunmasa da onun, Uşur-ša-İstar'ın eşi olması uzak bir ihtimal değildir. Uşur-ša-İstar'ın amcası Şu-Laban'ın oğlu, yani onun kuzeni olduğuna bildiğimiz İmdi-ilum'un⁹ da Amur-ilî adında bir oğlu vardır (Larsen, 1982: 219). Üstelik bu Amur-ilî'nin kardeşi Puzur-İstar'ın karısının adı da İstar-lamassî'dir (Prag 1, 490). Bu şahıslar, her ne kadar Uşur-ša-İstar ailesinden farklı bir eve ve aileye sahip olsalar da, mektupların bu iki şahıs arasında yazılmış ve bir şekilde Uşur-ša-İstar arşivine karışmış olması ihtimali de vardır.

4. Belgelerin Yorumu

Muhtemelen Asur'da bulunan İstar-lamassî mektubunun başında, ismini vermediği, evlilik çağındaki bir kızın Amur-ilî için bekletildiği yönünde duyular aldığını belirtmektedir. Amur-ilî için bekletilen söz konusu kız *aššatum* "zevce" kelimesiyle tanımlandığından, onun evlenmek niyetiyle önceden sözlendiği ya da nişanlandığı birisi olmalıdır. Burada, kızı, Amur-ilî için bekletenlerin ve herhalde kızla

⁸ Bazı önde gelen tüccarlara ait arşivlerde, önemli konulara sahip, İstar-lamassî adını taşıyan birden fazla kadının oluşunu biliyoruz. Bunlardan ilki, yukarıda da değindiğimiz, meşhur tüccar İmdi-ilum arşivinden tanıdığımız, onun oğlu Puzur-İstar'ın karısı olan İstar-lamassî Aşşur-nada'nın kızıdır (Larsen, 1982: 219). Bir diğeri 94 yılı kazılarında bulunan büyük arşivin sahibi Şalim-Aşşur'un oğlu Ali-ahun'un eşidir (AKT 6-a: 12). Başka bir İstar-lamassî de, belgeleri çoğunlukla Elamma arşivinde keşfedilen, Elamma'nın karısı Lamassatum ile yakın bir bağı olan kadındır. İlk eşi Asurlu Kunilum'un ölümünden sonra bu kadın Anadolu Lulu ile evlenmiştir (Veenhof, 2008: 102). Son olarak, Uşur-ša-İstar arşivinde adına sıkça rastladığımız İstar-lamassî'nin dışında, bir *gubabtum*-rahibenin de bu ismi taşıdığını biliyoruz (TC 3, 128B).

⁹ Bu ünlü tüccarın arşivi ve ailesi hakkında geniş bilgi için bkz. İçhisar, 1981; Larsen, 1982; Gökçek, 2002: 9-56.

evlenmesi karşılığında, ona gümüş ve altın ödemesi sözünü verenlerin kim olduğu belirtilmemiştir. Büyük olasılıkla bu şahıslar kızın anne-babası ve/veya büyük kardeşleri, yani onun evliliği konusunda tasarrufa sahip ailesi olmalıdır. Belgelerde asıl dikkati çeken nokta, eğer yanlış yorumlamıyorsak, kızla evlenmesi koşuluyla Amur-ilî'ye yapılacağı söylenen ödemedir. Burada, kızın evlenmesi karşılığında yapılacak ödeme, başta Hammurabi kanunları olmak üzere, birçok Eski Babil dönemi belgelerinden bildiğimiz, *šeriktum* “(bir babanın kızı için ödediği) çeyiz”¹⁰ uygulaması olmalıdır. Kültepe’de ele geçen Eski Asur Devrinden bazı boşanma ve evlilik sözleşmelerinde erkek ya da kadının eşinden ayrılması durumunda ödeyeceği *ezibtum* “nafaka” parasından ve erkeğin, herhalde başlık parası (*terhatum*) olarak ödediği bedelden (*šimun*) bahsedilmektedir. Ancak metinlerde açık bir şekilde, kadının evlenirken koca evine getirdiği veya ailesinin damada ödediği *šeriktum* “çeyiz” uygulamasıyla daha önce hiç karşılaşmamıştır. Bununla birlikte, bir boşanma belgesi olan Kt 91/k 158’de şu ifadeler geçmektedir: ⁶⁻⁹⁾ “Puzur-İstar istediği zevceyi alacak. Huna da istediği kocaya varacak. ¹⁰⁻¹¹⁾ (Kocasının evine) getirdiği her şeyi çıkaracak.”¹¹ Bu belgenin 10-11. satırlarındaki kayıtlı ifade, Eski Asur Devri geleneğinde de, bir kızın evlenirken kocasının evine, herhangi bir maddi varlık olarak bir çeyiz getirdiğini (*erēbu* 3. kalıp) göstermektedir. Kaniş krallarından Harpatiwa’nın onayından geçmiş, Anadolu’lu bir çiftin boşanma belgesinde de, boşanan kadının evdeki köle dâhil bütün eşyaları aldığı anlaşılmaktadır: ⁴⁻⁵⁾ “Hutala Taha’yı boşadı. ⁵⁻⁸⁾ Hutala kadın köleyi (ve) evde her ne varsa çıkarttı”.¹² Burada, boşanan kadının evden çıkardığı söz konusu eşyalar içinde, onun evlenirken çeyiz olarak getirdiği varlıklar olduğu da düşünülebilir.

Mektuplardan Kt n/k 1247’deki ifadeler, Kt n/k 1141’den daha sonra yazılmış izlenimi vermektedir. Çünkü bu belgede, konuyla ilgili daha fazla detay verilmektedir. Örneğin ilk belgede İstar-lamassî Amur-ilî’ye, kız ile evlenmesi için iki kez telkinde bulunurken diğer belgede böyle bir telkinde bulunmamaktadır. Ancak belgede kızın (hâlâ) Amur-ilî için bekletildiği belirtildiğinden, söz konusu evliliğin henüz gerçekleşmediği de açıktır. Bununla birlikte, İstar-lamassî Amur-ilî’den, kız ile evlenmesi karşılığında ona verilmek üzere tutulan, miktarı belli gümüş ve altın olarak, babasının borçlarını ödemesini ve kızı da kendi yanına göndermesini istemektedir. Belgenin 10-13. satırlarındaki “ya gümüşü (=parayı) sev ya da hapishaneyi” ifadesi ile ne anlatılmak istendiği açık değildir. Bu ifade bize, doğrusal bir mantıksal çıkarımla, Amur-ilî’nin kız ile evlenmesi durumunda bir miktar para alacağını, aksi durumda hapse gireceğini düşündürmektedir. Mektuplarda işlenen konunun arka planı bizim için bir sır olduğundan, İstar-lamassî’nin Amur-ilî’ye, bu birbirine tamamen zıt iki seçeneği niçin sunduğunu bilemiyoruz. Sonuç itibarıyla, bu cümle, Eski Asur toplumunun sözlü literatüründe tamamen farklı bir mana taşıyan mecazî bir anlatım da olabileceği için, bu konuda her hangi bir yorum yapmamayı tercih ediyoruz. Aynı şekilde, mektubun 16-21. satırlarındaki “gümüş ve altın senin için tuttukları yer hakkında konuşmamalısın! Bu sözleri sarhoşken dile getirdiğini söyle” cümlelerini yorumlamak ve konuyla bağdaştırmak da güçtür. İfadeden anlaşıldığı kadarıyla, Amur-ilî kendisi için tutulan altın ve gümüşün *bulunduğu yer* hakkında birilerine konuşmakla hata etmiştir. İstar-lamassî de, herhalde Amur-ilî’nin söz konusu ifadesinin gerçekliğini ya da ciddiyetini hafifletmek amacıyla, “bu lafları sarhoşluğu sırasında” yani bilinçsiz bir durumdayken dile getirdiğini söylemesini, bir bakıma kendi ifadesini yalanmasını tavsiye etmektedir.

Tanıttığımız belgelerle ilgili bahsedilmesi gereken başka bir konu da, İstar-lamassî’nin Amur-ilî’den kız ile evlendikten sonra onu kendisine göndermesini istemesidir. Bunun nedeni, İstar-lamassî’nin herhalde Asur’da yaşaması ve kendisine ev ve belki de dokuma işlerinde yardımcı olacak bir kadına ihtiyaç duymuş olmasıdır.

Sonuç

İlk kez burada değerlendirdiğimiz bu aile içi yazışma örnekleri, özellikle aile bireylerinin birbirlerine karşı sorumlulukları ve çocuk yaşta nişanlanma, çeyiz uygulaması gibi evlilik gelenekleriyle ilgili, MÖ 19. yy.da yaşamış bir toplumun sosyo-kültürel özelliklerini daha iyi tanıyabilmemiz bakımından önemli bilgiler içermektedir. İstar-lamassî’nin, evlenmesi için oğlunu teşvik etmesinin ve cesaretlendirmesinin, günümüzde olduğu gibi, o dönemde de annelik ödevlerinden olduğu görülmektedir. Metinlerden anladığımız kadarıyla, evlenecek damada belirli bir miktar para verilecek olması, özellikle bulunduğumuz coğrafyadaki toplumların geleneklerinde hâlâ yaşayan drahoma ya da çeyiz uygulamasının ne kadar eskiye dayandığına güzel bir örnek teşkil etmektedir. Belgelerde Amur-ilî’den evlenmesi istenen kızdan, “zevce, erkeğin eşi” anlamındaki *aššatum* terimi ile bahsedilmesi, bunların daha önceden belki de çocuk yaşta nişanlanmış olabileceğine işaret etmektedir.

¹⁰ Hammurabi kanunlarında ve çivi yazılı literatürde *šeriktum* “çeyiz” uygulaması için bkz. Tosun-Yalvaç, 1989: 202-204; CAD Ş/III, s. 103a/b.

¹¹ Kt 91/k 158: ⁶⁾ Puzura-İstar a-ša-at ⁷⁾ li-bi-šu / e-ha-az ⁸⁾ ú Hu-na / a-na mu-tí ⁹⁾ li-bi-ša / ta-lá-ak ¹⁰⁾ mi-ma tû-šé-ri-bu ¹¹⁾ tû-šé-ší (Veenhof, 1998: 373-380)

¹² Kt r/k 19: ⁴⁾ [H]u-ta-lá ta-ha ⁵⁾ té-zi-ib am-tám ⁶⁾ mi-ma i-be-tim ⁷⁾ ib-ší-ú Hu-ta-lá ⁸⁾ tû-šé-ší ... (Donbaz, 1989: 80)

Kültepe’de bulunan binlerce çivi yazılı ekonomik ya da ticarî içerikli belgenin dışında, burada tanıttığımız türdeki benzer kayıtların okunarak yayımlanması, günümüzden dört bin yıl önce yaşamış, gerek Anadolu’nun yerel halklarının gerekse Eski Asur toplumunun aile hayatı, örf, adet ve gelenekleri gibi sosyal yönlerinin aydınlatılması bakımından son derece önemlidir. Burada tanıttığımız mektupların da gösterdiği üzere, Kültepe metinlerinden edinilen bilgiler çerçevesinde, binlerce yıl önce Mezopotamya ve Anadolu’da ortaya çıkan sosyal hayata dair birçok unsurun, kültürel birikim ve aktarım sayesinde binlerce yıldır devam ettiği ve birçok modern yakın doğu toplumlarında halen gözlemlendiği söylenebilir.

KISALTMALAR

AHw: SODEN, W. Von (1959). *Akkadisches Handwörterbuch*, Wiesbaden: Otto Harrosowitz.

AKT 6-a: LARSEN, Mogens T. (2010). *Kültepe Tabletleri VI-a*, Ankara: TTKY VI-a-33d-a.

CAD: The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago - Chicago 1956vd.

CDA: BLACK, Jeremy-GEORGE, Andrew-POSTGATE, Nicholas (2000). *A Concise Dictionary of Akkadian*, Wiesbaden: Otto Harrosowitz.
Prag 1: HECKER, Karl-KRYSZAT, Guido-MATOUŠ, Lubor (1998). *Kappodokische Keilschrifttafeln aus der Karlsuniversität Prag*, Prag: Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy.

TC 3: LEWY, Jules (1935). *tablettes cappadociennes de Louvre*, Paris: TCL 19, 20, 21, 1935-1937.

KAYNAKÇA

BALKAN, Kemal (1986). "Betrothal of Girls during Childhood in Ancient Assyria and Anatolia", Chicago: H. A. Hoffner, G. A. Beckman (ed.), *Kaniššuar: A Tribute to Hans G. Guterbock on his Seventy-Fifth Birthday May 27, 1983*, AS 23, s. 1-11.

ÇEÇEN, Salih (1999). "Uşur-ša-İstar Eski Asur Kralı Sargon'un Oğlu mu?", Ankara: TTK 12 (1994), s. 59-64.

DERCKSEN, J. Gerrit (1996). *The Old Assyrian Copper Trade in Anatolia*, İstanbul: PIHANS 75.

DERCKSEN, J. Gerrit (2014). *The Old Assyrian Trade and its Participants*, Ed. H. D. Baker ve M. Jursa, Oxford & Philadelphia: *Documentary Sources in Ancient Near Easten and Greco-Roman Economic History, Methodology and Practice*, s. 59-112.

DONBAZ, Veyssel (1989). "Some Remarkable Contracts of 1-B Period of Kültepe Tablets I" Ankara: K. Emre, B. Hrouda, M.J. Mellink, N. Özgüç (ed.), *Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of T. Özgüç*, s. 75-98.

EROL, Hakan (2010). "Uşur-Şa-İstar Arşivinden (Kt. N/K) Şimat-Su'en'in Bir Mektubu", Ankara: Aygül Süel (ed.), *VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, I. Cilt, s. 273-284.

GÖKÇEK, L. Gürkan (2002). *Koloni Devri Anadolu'sunda Faaliyet Gösteren Asurlu Tüccar Aileler (Şü-Laban'ın oğlu İmdilum, Aşşur-imitti'nin oğlu Usur-ša-İstar ve Aşşur-rē'i'nin oğlu Pilah-İstar)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÜNBATTI, Cahit (1990). "Kültepe Tabletleri Arasında Aile Haberleşmelerinden Örnekler", Ankara: *Uluslararası I. Hititoloji Kongresi Bildirileri*, s. 126-133.

İÇHİSAR, Metin (1981). *Les archives cappadociennes du marchand İmdilum*, Paris.

LARSEN, Mogens T. (1982). "Your Money or Your Life! A Portrait of an Assyrian Businessman", Warminster: J. N. Postgate (ed.), *Societies and Languages of the Ancient Near East. Studies in Honor of I. M. Diakonoff*, s. 214-245.

LARSEN, Mogens T. (2002). *The Aşşur-nādā Archive*, Leiden: Old Assyrian Archives 1 (OAA 1), Publications de l'Institut historique-archéologique neerlandais de Stamboul.

MICHEL, Cécile (2001). *Correspondance des marchands de Kaniš au début du IIe millénaire av. J.-C.*, Paris: Littératures du Proche-Orient ancien, no. 19 (LAPO 19), Editions du Cerf.

MICHEL, Cécile (2003). *Old Assyrian Bibliography of Cuneiform Texts, Bullae, Seals and the Results of the Excavations at Aşşur, Kültepe/Kaniš, Acemhöyük, Alişar and Boğazköy*, Leiden: PIHANS 97, OASS 1.

SEVER, Hüseyin (1992). "Anadolu'da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş Kaniş Karumu Kararı", *Belleten*, C. LVI, S. 217, s. 667-675.

TOSUN, Mebrure-YALVAÇ, Kadriye (1989). *Sumer Dili ve Grameri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. Dizi, C. 1, S. 21.

VEENHOF, Klaas, R. (1998). "Two Marriage Documents from Kültepe", *Archivum Anatolicum* 3, s. 357-381.

VEENHOF, Klaas R. (2008). "The Death and Burial of Ishtar-lamassi in Karum Kanish", Bethesda: R. J. van der Spek (ed.), *Studies in Ancient Near Eastern World View and Society Presented to Marten Stol on the Occasion of his 65th Birthday*, s. 97-119.

Kt n/k 1141

Ön Yüz

Arka Yüz

Alt Kenar

Üst Kenar

Sol Kenar

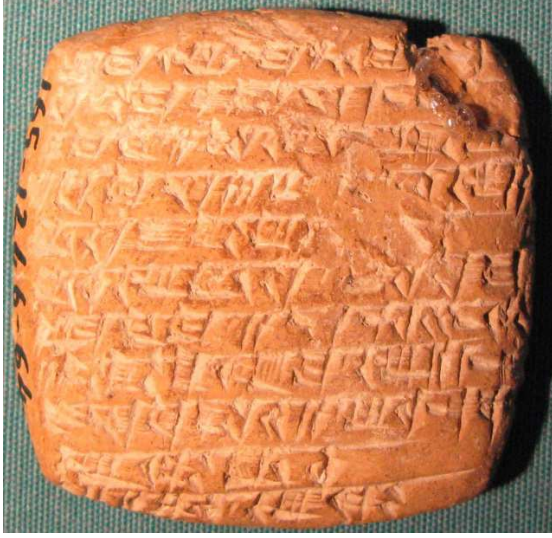

Sağ Kenar

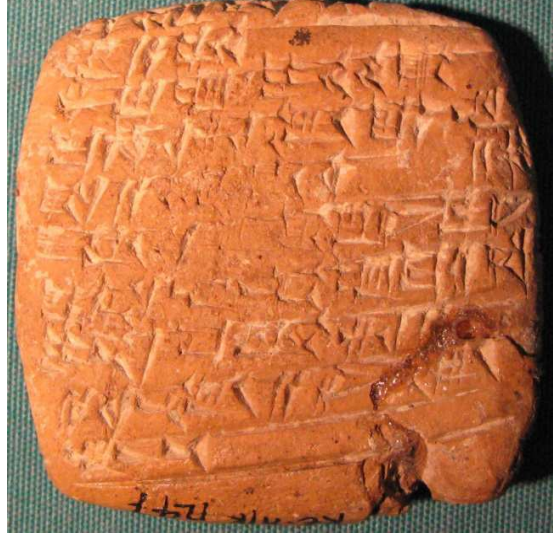

Kt n/k 1247

Ön Yüz

Arka Yüz

Alt Kenar

Sağ Kenar

